

Werkgroep Eurobom
PENN/Nederland
Obrechtstraat 43
3572 EC Utrecht
Tel: 030 - 271 43 76
030 - 272 25 94
Fax: 030 - 271 47 59
E-mail: k.koster@inter.nl.net

FACTSHEET NOVEMBER 2004

KERNWAPENS EN KERNWAPENPROLIFERATIE - DE STAND VAN ZAKEN

Kernwapens in Nederland - Volkel

Op de Vliegbasis Volkel in Noord-Brabant liggen nog altijd Amerikaanse kernwapens opgeslagen in NAVO-verband. Uit recentelijk verschenen publicaties van onderzoeksjournalisten komt naar voren dat het hierbij wel eens om meer wapens zou kunnen gaan dan het jarenlang geschatte aantal van 11.¹

Het gaat om kernbommen die in tijd van oorlog door piloten van de Nederlandse luchtmacht worden afgeworpen. In vreedetijd worden ze bewaakt door een speciale Amerikaanse bewakings- en verzorgingseenheid (de 752 'Munitions Support Squadron'-MUNSS). De opslagmethode is in de loop der jaren veranderd. Sinds 13 september 1991 zijn de bommen verhuisd van een afzonderlijk depot in een hoek van de basis naar elf speciale bunkers (zogenaamde 'WS 3 vaults'), gelegen onder vliegtuighangars verspreid over de basis. In tijd van oorlog worden de bommen rechtstreeks uit de kelders opgetakeld en onder de vleugels van de bommenwerpers gehangen. Dit zijn de eveneens op Volkel gestationeerde F16 straaljagers, in dienst van een squadron van de Koninklijke Luchtmacht. De piloten van deze eenheid worden speciaal opgeleid voor deze taak. In 2002 werd de Nederlandse kernwapentaak teruggebracht van twee squadrons naar één. De Minister van Defensie schreef toen aan de Tweede Kamer: “[...] kan de Nederlandse bijdrage aan de bondgenootschappelijke kernwapentaak worden verminderd van twee squadrons naar één squadron.”²

De Nederlandse regering, de Amerikaanse regering en de NAVO weigeren allemaal openheid te geven over de aanwezigheid van kernwapens in Nederland en in andere Europese landen. Inmiddels is echter uit diverse bronnen voldoende bewijs verzameld om deze bewering hard te maken:

- Op 3 november 1998 verklaarde minister Van Aartsen (Buitenlandse Zaken) tijdens een kernwapendebat in de Eerste Kamer, in antwoord op een vraag van GroenLinks-senator Tom Pitstra (“Is er nu sprake van de-alert (niet meer gereed zijn van kernwapens om binnen enkele minuten gelanceerd te worden) voor Volkel?”): “Dat is inderdaad het geval”.³

Korte tijd daarna, op 1 december 1998, zei dezelfde minister, in antwoord op vragen van dezelfde senator, ondermeer het volgende: “Wie besluit over de inzet van de kernwapens op Volkel als dat de NAVO niet is? Volgens de huidige systematiek, die met het strategisch concept niet zal veranderen, zijn dat op het allerlaatste moment, the last resort, uiteraard de Verenigde Staten. Dat is nu eenmaal de methodiek.”⁴

- Bij het Anti-Militaristisch Onderzoeks Kollektief (AMOK) zijn documenten van vliegbasis Volkel komen 'aanwaaien', die ondermeer gewag maken van NAVO-atoomoefeningen op Volkel, in samenwerking met de NAVO-vliegbasis Kleine Brogel (België), en van een lessenplan voor omgang met kernwapens. Bedoelde stukken zijn beschikbaar bij AMOK. In december 1999 werd in het VPRO-programma Argos gewezen op het bestaan van andere documenten die zogenaamde 'nuclear surety inspections' van Volkel en Kleine Brogel beschrijven. Het gaat daarbij om het inspecteren van alle procedures die te maken hebben met het gebruiksklaar houden van kernwapens door het 752 MUNSS. Uit openbare

bronnen op Internet blijkt dat nog steeds met enige regelmaat dergelijke inspecties plaatsvinden op Volkel.

- In januari 1998 heeft de Amerikaanse luchtmacht, op grond van de Freedom of Information Act (de Amerikaanse Wet Openbaarheid Bestuur) stukken moeten vrijgeven over de opslag van 'special tactical weapons' in vliegtuighangars op 15 luchtmachtbases in Europa. Uit deze stukken blijkt, dat er op vliegbasis Volkel elf van deze speciale bunkers (het 'Weapons Storage en Security System WS-3' aangaande) zijn gebouwd. De bewaking geschiedt door Amerikaans personeel, namelijk het 752 MUNS-Squadron (MUNSS). Dit squadron wordt genoemd in de onder het vorige punt aangehaalde documenten als deelnemer aan de genoemde atoomoefeningen.

Uit documenten afkomstig van de Vliegbasis Volkel blijkt bijvoorbeeld ook dat er een aantal keren sprake is geweest van bijna-ongelukken met de kernwapens.

Een onderzoek van het EO-programma 'Knevel op zaterdag' in september 2001 bracht aan het licht dat in rampenplannen van de gemeente Uden (waar de Vliegbasis Volkel onder valt) geen rekening was gehouden met ongelukken met kernwapens, noch waren de verantwoordelijken voor de rampenplannen bekend met de aanwezigheid van kernwapens op de vliegbasis.

Een en ander werd door Harry van Bommel (SP) in de Tweede Kamer aan de orde gesteld. Hij diende een motie in, waarop de Minister van Defensie reageerde met een brief, waarin hij ondermeer schreef: "Aangezien op de luchtmachtbasis Volkel geplaatste F-16 «dual capable» jachtvliegtuigen van de Koninklijke luchtmacht zijn belast met de kernwapentaak, zullen de omliggende gemeenten in hun rampenbestrijdingsplannen hoe dan ook rekening moeten houden met militaire nucleaire ongevallen."⁵ De gemeente Uden zou naar aanleiding van de uitzending van 'Knevel op zaterdag' en gesprekken met het Ministerie van Binnenlandse Zaken het rampenplan aangepast hebben.

In de Tweede Kamer worden met enige regelmaat vragen gesteld over de aanwezigheid van Amerikaanse kernwapens op Nederlandse bodem. Stevast worden dergelijke vragen niet beantwoord door de regering met een verwijzing naar afspraken binnen de NAVO. Zo af en toe wordt er echter ook wel eens iets interessants gezegd. Zo antwoordde Minister Kamp van Defensie op vragen van GroenLinks-Kamerlid Sam Pormes bij de begrotingsbehandeling van Defensie en van Buitenlandse Zaken in de Eerste Kamer op 3 februari 2004: "Ik ga niet in op zijn [Pormes, red] opmerkingen over nucleaire bewapening en op zijn vragen over bondgenoten die nucleair bezig zijn. Hij vraagt zich af wat het bondgenootschap doet met de eigen kernwapens en of de nucleaire doctrine van de NAVO gewijzigd is. Als er een discussie moet worden gevoerd over nucleaire bewapening – dat zal met enige regelmaat moeten gebeuren, ook met de beide Kamers – dan zijn die vragen relevant, dan moeten we dat goed voorbereiden en dan moeten we daar met de Kamers verder op ingaan. Van mij mag niet worden verwacht dat ik mij in de marge van dit debat beperk tot enkele opmerkingen, want dat is niet de diepgang die de heer Pormes wenst."⁶

Vanuit de Kamer zelf zijn zo nu en dan ook opmerkelijke geluiden te horen. Zo was de voltallige Kamer het er openlijk over eens dat de werkelijke reden dat niet Vliegbasis Volkel maar Vliegbasis Twenthe gesloten gaat worden de aanwezigheid van kernwapens op Volkel is. LPF-fractievoorzitter Mat Herben, die in zijn vorige baan als defensievoorzitter natuurlijk verplicht was hierover te zwijgen, zei in het debat over bezuinigingen op Defensie (20 oktober 2003): "Op de vliegbasis Volkel zijn Amerikaanse kernwapens opgeslagen. Vroeger was dat een geheim, maar kennelijk is het nu openbaar."⁷

Minister Kamp zei later in hetzelfde debat ondermeer: "Over kernwapens op Volkel heb ik nog nooit wat gemeld en daar meld ik ook nooit wat over. De redenen daarvoor hebben wij de Kamer al enkele malen uiteengezet. Daar zijn strategische redenen voor. De Kamer weet hoe dat zit. Ik kan wel aangegeven dat die kernwapens bij ons besluit geen enkele rol hebben gespeeld. Er is dus geen geheime agenda."⁸

In maart 2004 kondigde de SACEUR (Supreme Allied Commander Europe; militaire bevelhebber van de NAVO in Europa; altijd een Amerikaan) Generaal Jones in een verklaring voor de Belgische Senaat aan dat het aantal Amerikaanse kernwapens in Europa verminderd zou gaan worden.⁹

Nadere gegevens hierover ontbreken vooralsnog. SP Tweede Kamerleden Harry van Bommel en Krista van Velzen hebben inmiddels in Kamervragen aan de orde gesteld of dit ook de kernwapens op Volkel betreft. Het antwoord van de regering kwam er op neer dat er geen mededelingen over Amerikaanse kernwapens in Europa gedaan worden en dus ook niet over een eventuele terugtrekking. Wel werd gezegd dat er geen plannen zijn voor de terugtrekking van Amerikaanse militairen uit Nederland.

Er gingen eerder al geruchten dat de Amerikanen hun ongeveer 480¹⁰ in Europa gestationeerde kernwapens, waaronder die op Vliegbasis Volkel, op een paar bases zullen concentreren. De wapens zouden van de overige bases weggehaald worden. Er is van officiële zijde geen bevestiging van dergelijke berichten gekomen. Verder is vooralsnog onduidelijk welke bases wel voor kernwapens in gebruik blijven en welke niet.

NAVO-beleid

Het nucleaire beleid van de NAVO lijkt niet wezenlijk veranderd. De hier boven genoemde aankondiging van Generaal Jones strookt met het communiqué van de Nuclear Planning Group van de NAVO van 1 december 2003, waarin ondermeer gezegd wordt dat de benodigde afschrikking voor de 21e eeuw opnieuw bekeken zal worden.¹¹

In hetzelfde communiqué wordt overigens voor het eerst expliciet het gevaar van proliferatie genoemd. De NAVO noemt het Non-Proliferatie Verdrag de hoeksteen van het mondiale non-proliferatiebeleid en benadrukt haar eigen gebondenheid aan dit verdrag, in weerwil van de bereidheid van het bondgenootschap om zelf kernwapens in te zetten onder bepaalde omstandigheden. Die NAVO nucleaire paraplu wordt door een groot deel van de wereld gezien als strijdig met de verplichtingen van de NAVO lidstaten waaraan ze onder het NPV gebonden zijn. De opslag van Amerikaanse kernwapens in Europa is als politiek signaal ook strijdig met het verdrag.

In het communiqué van de Istanbul Summit in juni 2004, wordt op nucleair gebied steun uitgesproken voor exportcontrole en het Proliferation Security Initiative.¹²

Geruchten dat de NAVO de nucleaire doctrine zou willen wijzigen, zodat ook pre-emptief kernwapengebruik mogelijk zou worden, werden door senator Sam Pomes (GroenLinks) aan de orde gesteld bij de behandeling van de begroting voor 2004 van Defensie en van Buitenlandse Zaken in de Eerste Kamer. Minister Bot antwoordde dat hem hierover niets bekend was en dat het hem overigens ook geen goede zaak leek: “Ik heb niet gehoord dat de nucleaire doctrine van de NAVO gewijzigd zou zijn. Ik heb ook nooit gehoord dat wij kernwapens zouden willen inzetten bij dreigen met massavernietigingswapens en dat lijkt mij ook niet het goede antwoord.”¹³

Verenigde Naties

In het najaar van elk jaar komt de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties bijeen. In de Eerste Commissie van deze vergadering worden ondermeer zaken met betrekking tot massavernietigingswapens besproken. Over resoluties wordt eerst in de Commissie en daarna in de Algemene Vergadering gesproken en gestemd.

Eén van de belangrijkste resoluties die de afgelopen jaren steeds, in verschillende vorm, werd ingediend is een algemene resolutie ‘Towards a nuclear weapon free world: a New Agenda’ van de Nieuwe Agenda Coalitie (Brazilië, Egypte, Ierland, Mexico, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en Zweden). Deze resolutie wordt elk jaar met een overweldigende meerderheid aangenomen, maar Nederland onthield zich tot 2004, net als de meeste andere NAVO-landen, steevast van stemming (alleen in 2001 werd voor een sterk afgezwakte versie gestemd). Canada is het enige NAVO-land dat sinds enkele jaren wel voor stemt, terwijl de Verenigde Staten, evenals de andere NAVO-kernwapenstaten Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, altijd tegen stemt.

In 2004 stemden een aantal NAVO-lidstaten, waaronder Nederland, wel voor de NAC-resolutie, die (weer) stevig ingekort en afgezwakt was. Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten stemden nog altijd eensgezind tegen, de meesten onthielden zich.

In 2003 en in 2004 bracht Nederland zelf een resolutie ‘National legislation on transfer of arms, military equipment and dual-use goods and technology’, waarin landen opgeroepen worden effectieve nationale wetgeving te ontwikkelen tegen uitvoer van genoemde goederen en technologie, ter stemming in de Eerste Commissie. Deze werd zonder stemming aangenomen.

De officiële kernwapenstaten

Verenigde Staten

Het Amerikaanse kernwapenbeleid is sinds het aantreden van de regering-Bush steeds meer opgeschoven in de richting van een doctrine waarin daadwerkelijk kernwapengebruik centraal staat.

De door het Verdrag van Moskou¹⁴ vastgelegde vermindering van het aantal Amerikaanse en Russische kernwapens is recentelijk deels teruggedraaid: er zullen nu meer dan de afgesproken 1700 tot 2200 kernkoppen in dienst worden gehouden.¹⁵

De begroting voor het jaar 2004 werd op kernwapengebied gekenmerkt door een viertal voorstellen: beschikbaar stellen geld voor onderzoek naar ontwikkeling van mini-nukes, voor onderzoek naar Robust Nuclear Earth Penetrators (ook wel 'bunker-busters' genoemd), voor terugbrengen van de periode om tot kernwapentesten over te kunnen gaan van 24 naar 18 maanden en voor ontwikkeling van een Modern Pit Facility (fabriek voor plutoniumkernen).

De Senaat en het Huis van Afgevaardigden waren het oneens over deze voorstellen. De Senaat wilde voor alles ruim geld beschikbaar stellen, het Huis wilde minder geld beschikbaar stellen en een aantal dingen schrappen. In een Joint Conference kwam in november als besluit uiteindelijk uit de bus dat voor alles geld beschikbaar gesteld wordt, met uitzondering van het voorstel de periode om tot testen over te kunnen gaan te verkorten. Deze blijft voorlopig officieel op 24 maanden staan. In de praktijk blijkt echter dat er wel degelijk gewerkt wordt aan het terugbrengen van deze periode naar 18 maanden.

Mini-nukes zijn kernwapens met een kleine lading en earth-penetrators zijn kernwapens bedoeld om ondergrondse doelen te raken. Volgens Democratische Senatoren en andere critici van het kernwapenbeleid van de Amerikaanse regering is het nog slechts een kwestie van tijd voordat overgegaan zal worden tot de daadwerkelijke ontwikkeling van zulke wapens. Dit zal de drempel voor inzet van kernwapens verlagen, omdat deze wapens uitdrukkelijk als inzetbare wapens worden gepresenteerd, in tegenstelling tot bestaande kernwapens die altijd als 'afschrikkingsmiddelen' zijn benoemd.

Democratische Senatoren en Afgevaardigden waarschuwden voorts dat dit beleid de ontwikkeling van nieuwe kernwapens in de rest van de wereld zou bevorderen, omdat het daar een legitimatie voor vormt.¹⁶

In de begroting voor 2005 werd voor alle bovengenoemde punten wederom geld gevraagd, in alle gevallen ging het daarbij om een forse verhoging van het budget voor 2004. Omdat budgettering voor kernwapenzaken officieel onder de Water- en Energiebegroting valt, moeten ook Congress-commissies die zich daar mee bezig houden zich erover uitspreken. De House Energy and Water Appropriations Subcommittee besloot hierbij alle budgetten voor nieuwe kernwapens en voor terugbrenging van de periode om tot testen over te gaan te schrappen. In een zogenaamde Joint Conference van House en Senaat werd uiteindelijk besloten om de posten voor de ontwikkeling van nieuwe kernwapens te schrappen.¹⁷ Opvallend is dat een gezamenlijke groep van Republikeinen en Democraten in het Congress zich inzet voor inkringing van de budgetten voor kernwapens. In hun ogen zijn de kernwapens niet geschikt om terroristen af te schrikken, noch om zogenaamde schurkenstaten te doen afzien van het nastreven van kernwapens.

Rusland

In het midden van 2003 beschikt Rusland over ongeveer 8250 operationele kernwapenkoppen. Daaronder waren zo'n 4850 strategische kernkoppen, wat een lichte daling ten opzichte van het voorgaande jaar betekende, door de ontmanteling van een aantal intercontinentale ballistische raketten. Het aantal niet-strategische kernwapens wordt onveranderd op 3400 geschat.¹⁸

Met de ondertekening van het Verdrag van Moskou tussen Rusland en de Verenigde Staten in 2002 kwam definitief een einde aan het START II-verdrag. Hoewel dit verdrag nooit was geratificeerd, werd het wel nageleefd door beide landen. Nu het van de baan is wil Rusland, in tegenspraak met de afspraak ze te vernietigen, bijvoorbeeld wel de types SS-18 en SS-19 intercontinentale ballistische raketten behouden.

President Vladimir Putin kondigde in zijn State of the Nation-toespraak van 16 mei 2003 een

versterking en modernisatie van de nucleaire capaciteit van Rusland aan. Dit zou vorm moeten krijgen door ondermeer het creëren van nieuwe typen wapens, waaronder strategische. Hij herhaalde dit voornemen in een toespraak gehouden op 17 nov 2004.¹⁹

Frankrijk

Frankrijk beschikt volgens de laatste gegevens over zo'n 350 kernwapens: 50 vliegtuigbommen voor middellange afstand en bijna 300 langeafstandsraketten.²⁰

De Libération meldde eind oktober 2003 dat Frankrijk z'n nucleaire doctrine aan zou gaan passen in de komende maanden. In navolging van de Verenigde Staten zou gekozen worden voor een beleid waarin pre-emptive aanvallen, ook met kernwapens, mogelijk zijn. Er wordt voorzien in de inzet van kernwapens tegen 'schurkenstaten' die Frankrijk zouden kunnen bedreigen met biologische, chemische of nucleaire wapens.²¹

In de nieuwe doctrine wordt verder gesproken over bescherming van 'vitale belangen' van de Franse staat. Het beleid zou in de loop van 2004 vastgesteld worden. Sindsdien zijn hierover echter geen nadere berichten meer verschenen. Wel werd gemeld dat Frankrijk een overeenkomst met het bedrijf EADS heeft gesloten voor de bouw van een nieuwe kernraket, bedoeld voor vier atoomonderzeeërs. De nieuwe raketten zouden in 2010 in gebruik genomen moeten worden.²²

Mocht er inderdaad een nieuwe doctrine worden ingevoerd, dan laat Frankrijk eerder gedane beloften los dat kernwapens nooit ingezet zullen worden tegen landen die zelf geen kernwapens bezitten. Deze zogenaamde 'negatieve veiligheidsgarantie' werd voor het laatst officieel bevestigd in een door Frankrijk en alle andere kernwapeenstaten gesteunde resolutie in de Veiligheidsraad in 1995.

Verenigd Koninkrijk

In 2002 kondigde de Britse regering miljardeninvesteringen voor de ontwikkeling van mogelijkheden voor de productie van nieuwe kernwapens. Hierover is verder geen nieuws meer naar buiten gekomen.

Het Verenigd Koninkrijk beschikt over 200 kernkoppen, die zich allemaal aan boord van Trident-onderzeeërs bevinden. Voor deze wapens is men op een aantal belangrijke punten afhankelijk van de Verenigde Staten. Zo worden de raketten bewaard en getest in de VS, worden er nauwe banden met kernwapenlaboratoria in de VS onderhouden en is het Verenigd Koninkrijk voor bijvoorbeeld satellietinformatie afhankelijk van de VS.²³

In juni en juli 2004 stelde vooraanstaande Britse juristen in een nota dat vernieuwing van het 'Mutual Defense Agreement' tussen de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, een schending vormde van het Non-Proliferatie Verdrag. Dit MDA verdrag vormt de basis voor de diepgaande en uitgebreide samenwerking van beide landen op kernwapengebied.²⁴

China

China is al sinds jaren bezig met een moderniseringsprogramma van de nucleaire capaciteit. Er wordt ondermeer een nieuwe raket, de DF-31, en een aangepaste versie, de DF-31A, ontwikkeld die de afgelopen jaren getest zijn en vanaf dit jaar in gebruik genomen zouden kunnen worden.

China heeft rond de 400 kernwapens ter beschikking; zo'n 120 tactische kernwapens, 30 vliegtuigbommen voor korte afstand, ruim 100 medium-range raketten, 112 langeafstandsraketten/vliegtuigbommen voor lange afstand en 20 intercontinentale ballistic missiles (ICBM).²⁵

De onofficiële kernwapeenstaten

Israël

Van Israël is het net als van India en Pakistan zeker dat het als 'niet-officiële kernwapeenstaat' wel over kernwapens beschikt. De belangrijkste informatie hierover werd naar buiten gebracht door de nucleaire technicus Mordechai Vanunu, die naar jarenlange gevangenschap op 21 april 2004 vrij werd gelaten. Hij bleef onder strenge controle staan en werd in november wederom gearresteerd, op verdenking van het aan buitenlandse partijen verstrekken van geheime informatie. Het totale aantal Israëliische kernwapens wordt, op basis van onofficiële berichten, geschat op zo'n 200.²⁶

Israël kwam de afgelopen jaren in het nieuws met twee kernwapengerelateerde zaken, die halverwege oktober 2003 kort na elkaar naar buiten kwamen. In de eerste plaats was er het, door hoge Mossad-medewerkers gelekte, gerucht dat er plannen zouden zijn Iraanse kerncentrales aan te vallen als pre-emptive aanval tegen de mogelijke ontwikkeling van kernwapens door Iran. De mogelijkheid van zo'n aanval werd sindsdien met enige regelmaat aangestipt, met name in de Israëlische pers.

Ten tweede werd er gemeld dat Israël kernwapenkoppen zo had aangepast dat ze op ballistische raketten van het Harpoon-type passen. Deze zouden gedragen worden door drie onderzeeërs van het Dolphin-type, die aan het eind van de jaren '90 door Duitsland geleverd werden. Een nieuwe levering van onderzeeërs aan Israël zou door de Duitse regering geblokkeerd zijn. Het bericht over de kernwapens op de Harpoon-raketten, werd direct als onzin betiteld door diverse deskundigen, die stelden dat dit technisch onmogelijk was.

India en Pakistan

India en Pakistan beschikken beiden over een beperkt aantal kernwapens, dat geschat wordt op respectievelijk 30-25 en 24-48; er zou voor meer wapens materiaal voor handen zijn.²⁷ Het zijn de enige 'niet officiële kernwapenstaten' die het bezit van kernwapens officieel hebben toegegeven. In hun uiterst gespannen verhouding leek enige verbetering te komen, nadat in februari 2004 naar buiten kwam dat er vredesbesprekingen zouden volgen, waarbij nucleaire veiligheid een van de prioriteiten zou zijn.

Pakistan was, zoals hieronder beschreven staat, de afgelopen tijd vooral in het nieuws door de centrale plaats die dit land innam met betrekking tot verdere nucleaire proliferatie. Hoofdverantwoordelijke Khan werd uit zijn functies gezet en onder een soort huisarrest geplaatst. IAEA-inspecteurs die Khan wilden ondervragen kregen van de Pakistaanse overheid echter nul op rekest.

Op 10 maart 2004 werd door Pakistan een nieuwe raket, de Shaheen 2, met een bereik van zo'n 2000 kilometer, getest.

India deed op 7 november 2004 een proef met een raket die voor kernkoppen geschikt is. Het bereik van de raket is 250 kilometer.²⁸

De drempelstaten

Iran

Iran kwam in het najaar van 2003 onder grote internationale druk uiteindelijk met de IAEA (International Atomic Energy Agency) overeen dat er openheid gegeven zou worden over het nucleaire programma en verdergaande inspecties toegestaan zouden worden. In lijn daarmee ondertekenende Iran op 18 december 2003 het Aanvullende Protocol bij het Safeguards Agreement van het Non-Proliferatie Verdrag.

De IAEA Board of Governors had in een uitvoerig rapport wel kritiek op Iran, maar oordeelde uiteindelijk vrij mild, tot grote woede van de Verenigde Staten. Een aantal Europese landen voerde een meer verzoenende toon richting Iran, wat een effectievere methode leek te zijn. Iran schortte uiteindelijk voor beperkte tijd uraniumverrijking op.

In de loop van 2004 bleef het touwtrekken tussen Iran, de IAEA, de Verenigde Staten en het Europese drietal Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Iran verkondigde dat het absoluut niet aan kernwapens werkt, en volledig in zijn recht staat om uraniumverrijking voor vreedzame doeleinden toe te passen. De Verenigde Staten, overigens evenals Israël, waren er daarentegen van overtuigd dat Iran aan een kernwapen werkt. De IAEA vond dat daar geen bewijzen voor zijn, maar dat Iran wel meer duidelijkheid over het nucleaire programma moet geven en tot die tijd uraniumverrijking moet opschorten.

Lange tijd leek dit op een confrontatie uit te lopen: Iran weigerde uraniumverrijking af te schrijven en de Verenigde Staten koersten aan op een doorverwijzing naar de Veiligheidsraad, met het oog op het opleggen van sancties, door de IAEA in een vergadering van eind november. Kort daarvoor bereikte Iran echter overeenstemming met het genoemde Europese drietal, waardoor uraniumverrijking voorlopig weer opgeschort is.

Noord-Korea

Of Noord-Korea wel of niet over kernwapens beschikt, of nog in de ontwikkelingsfase zit, blijft onduidelijk; ook verklaringen vanuit het land zelf spreken elkaar op dit punt tegen.

De situatie rond Noord-Korea bleef de afgelopen tijd in ieder geval gespannen, doordat zowel dit land als de Verenigde Staten een oplossing wilden die met een stap van de andere partij zou moeten beginnen. Ondanks deze patstelling werd er wel driemaal in een verband van zes landen, met ook China, Zuid-Korea, Japan en Rusland, gesproken. Het eerste gesprek leverde geen concrete resultaten op. Het tweede gesprek (eind februari 2004), in een periode waarin Noord-Korea een iets toeschietelijkere houding leek in te gaan nemen, mondde bijna uit in een gezamenlijke verklaring, over ondermeer denuclearisatie van het Koreaanse schiereiland. Kort daarna betrokken Noord-Korea en de Verenigde Staten echter weer de oude stellingen tegen over elkaar. De derde gespreksronde vond plaats in juni 2004. Daar werd besloten dat er verder gepraat zou worden. Een gepland vervolg voor september vond echter niet plaats, omdat Noord-Korea niet deel wilde nemen. Het leek erop dat men eerst de uitslag van de Amerikaanse presidentsverkiezingen wilde afwachten.

De IAEA kondigde ondertussen aan alleen inspecteurs naar Noord-Korea te sturen wanneer deze onbeperkt overal toegang zouden krijgen. Eerdere inspecteurs werden 27 december 2002 door de Noord-Koreaanse regering het land uitgestuurd. Noord-Korea verliet in 2003 het Non-Proliferatie Verdrag; deze stap werd echter niet erkend door de vergadering van NPV-lidstaten in Geneve.

Van Zuid-Korea kwam in de loop van 2004 naar buiten dat het land in het verleden in het geheim nucleaire activiteiten ontplooid had.²⁹

Libië

Terwijl het gesteggel rond Iran nog in volle gang was, kondigde Libië vrij onverwacht aan haar massavernietigingswapens-ontwikkelingsprogramma's stop te zetten en openheid van zaken te gaan geven. Door met name de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk werd dit als bewijs aangevoerd dat militaire dreiging uiteindelijk tot diplomatiek succes zou leiden. Volgens een ingezonden stuk in de Financial Times van 9 maart 2004 van voormalig onderminister Indyk (die lid was van de regering-Clinton) waren er echter al sinds 1999 onderhandelingen over de nucleaire ontwapening van Libië gaande.³⁰

In tegenstelling tot Amerikaanse beweringen, was de IAEA na eerste inspecties van mening dat Libië nog niet over kernwapens beschikte. Onderdelen die voor de ontwikkeling ervan bedoeld waren, werden voor nader onderzoek naar de Verenigde Staten verscheept. De onderzoeksorganisatie ISIS verklaarde dat de Amerikaanse regering de mate van ontwikkeling van het kernwapenprogramma zwaar had overdreven.³¹

Irak

De Amerikaans-Britse oorlog tegen Irak die op 20 maart 2003 begonnen werd, was vooral gebaseerd op de bewering dat Irak over kernwapens en andere massavernietigingswapens zou beschikken. Ook de Nederlandse regering hield voor de oorlog vol dat het zeker was dat dergelijke wapens in Irak aanwezig waren.

De constatering dat er, ondanks uitgebreide zoektochten door honderden inspecteurs, nergens in Irak massavernietigingswapens zijn aangetroffen, veroorzaakte internationaal veel beroering. Met name in het Verenigd Koninkrijk, waar de vermeende zelfmoord van de regeringsadviseur en wapeninspecteur David Kelly, die een sleutelrol speelde in de inlichtingen analyse, nog eens bovenop het verhaal kwam, stond de regering onder grote druk toe te geven dat er gelogen of op z'n minst informatie aangedikt was en klonk de roep om een onderzoek steeds luider. Ook in de Verenigde Staten en Australië kwamen de regeringen er niet onderuit een parlementair onderzoek in te stellen.

In bijna alle gevallen was de conclusie van deze onderzoeken dat er (hoogstwaarschijnlijk) geen massavernietigingswapens in Irak zijn geweest in de aanloop naar de oorlog. De fout werd echter vooral gelegd bij inlichtingendiensten en niet bij regeringen, die op de informatie van de inlichtingendiensten af zouden zijn gegaan en hoogstens wat terughoudender te werk hadden kunnen gaan.

In Nederland is dit echter vooralsnog niet aan de orde. Door linkse partijen werd verschillende keren aan de bel getrokken, maar elke kritiek werd door de regering, met steun van de regeringsfracties in de Tweede Kamer, weggewuifd. Het voorstel om ook in Nederland een onderzoek te starten naar de beweringen over Irak en het functioneren van de inlichtingendiensten werd dan ook afgewezen. Het onderwerp kwam daarna nog herhaaldelijk in de Kamer aan de orde, maar de regering bleef volhouden dat de oorlog terecht was geweest en dat er geen onderzoek nodig is.

Proliferatie

Urenco

De Nederlandse uraniumverrijkingsfabriek Urenco in Almelo werd voorjaar 2004 wereldnieuws toen bleek dat kennis en ontwerpen voor uraniumverrijking, noodzakelijk voor de productie van bepaalde typen kernwapens, van dit bedrijf via Pakistan terecht waren gekomen in in ieder geval Libië, Iran en Noord-Korea.

De beerput werd opengetrokken toen in Libië centrifuge-onderdelen werden aangetroffen die grote gelijkenis met Urenco-ontwerpen vertoonden. Langzaam werd duidelijk dat er een levendige internationale zwarte markt in nucleaire technologie en kennis bestond. Spilfiguur was de Pakistaanse atoomgeleerde Khan, die in de jaren '70 geheime informatie van Urenco naar Pakistan smokkelde en daarmee in staat was de eerste atoombom in dat land te bouwen. Via een internationaal netwerk, met vertakkingen in onder anderen Maleisië en Dubai (Verenigde Arabische Emiraten), werd de informatie, en bijbehorend materiaal, aan andere landen doorverkocht. Het is onduidelijk of de Pakistaanse regering hiervan op de hoogte was, hoewel het onmogelijk lijkt dat de hele handel buiten haar medeweten plaats heeft kunnen vinden. In het omvangrijke illegale netwerk zouden ook een aantal Europeanen, waaronder de al eerder voor illegale handel op nucleair terrein met Pakistan veroordeelde Nederlandse zakenman Henk Slebos, een studievriend van Khan, een belangrijke rol spelen.

De Nederlandse regering verklaarde eerst dat ze van niets wist, maar gaf uiteindelijk, na een regen van vragen met name afkomstig van VVD Tweede Kamerlid Geert Wilders, toe dat de gevonden materialen in diverse landen inderdaad uiteindelijk terug te leiden waren naar Urenco.³²

Proliferation Security Initiative

Eind mei 2003 kondigde president Bush tijdens een toespraak in Polen, kort voor de G8-top in Evian, de oprichting van een nieuw initiatief aan. Op 12 juni werd in Madrid het startsein gegeven voor het Proliferation Security Initiative (PSI), waar naast de Verenigde Staten nog tien andere landen in participeren: het Verenigd Koninkrijk, Australië, Frankrijk, Duitsland, Spanje, Polen, Nederland, Japan, Portugal en Italië. Er volgden nog bijeenkomsten in Brisbane, Londen en Parijs. Doel van het PSI is het in de kiem smoren van de verspreiding van massavernietigingswapens door het onderscheppen van de transfer van technologie geschikt voor de bouw en ontwikkeling daarvan, eventueel in internationale wateren. Daartoe werden de zogenaamde 'interdiction principles' opgesteld, die op gespannen voet staan met internationaal recht.

Hoewel het PSI zich officieel niet op een bepaald land richt en geen organisatie maar een samenwerkingsverband van staten is, ligt de focus op het moment met name op Noord-Korea. Er vinden frequent bijeenkomsten plaats (zoals een expertmeeting in de Verenigde Staten in december 2003 en een volgende bijeenkomst in Portugal in het voorjaar van 2004). Verder worden er regelmatig oefeningen gehouden. Nederland was daarbij tot nu toe alleen als waarnemer aanwezig, maar het ligt in de lijn der verwachting dat er ook actief gaat worden deelgenomen, zo bereid Nederland een oefening voor die begin 2006 zou moeten plaatsvinden.

Enige tientallen andere landen hebben inmiddels ook interesse getoond in deelname aan het PSI. Het is nog onduidelijk of deze daadwerkelijk toe zullen treden tot de huidige groep van elf landen of dat er een andere vorm van samenwerking mee gezocht gaat worden. Rusland en China doen nog niet mee aan het samenwerkingsverband, hoewel ze wel door de Verenigde Staten benaderd zijn.

Over de stand van zaken met betrekking tot het PSI, schreef het Ministerie van Buitenlandse Zaken in antwoord op Kamervragen met betrekking tot de behandeling van de begroting van

Buitenlandse Zaken voor 2005:

‘Ten aanzien van de onderlinge samenwerking bestaat er binnen het PSI een kerngroep met 16 landen. Verder is er een wereldwijd groeiende groep van meer dan 60 landen die het PSI steunen. Binnen PSI vindt tevens een inventarisatie plaats van de rechtskaders waarbinnen PSI-activiteiten zullen moeten plaatshebben. Behalve grootschalige, internationale overheidssamenwerking bij de verschillende PSI interdictieoefeningen en vergaderingen, wordt er nu ook intensief samengewerkt met de industrie. Informatie-uitwisseling vindt plaats tussen PSI-partners havenbedrijven, rederijen en containerschepen. Overheid en bedrijfsleven maken afspraken over samenwerking tijdens oefeningen en in “real life” situaties om proliferatie zo effectief en efficiënt mogelijk tegen te gaan.’³³

EU en proliferatie

Op 12 december 2003 nam de European Council het document “EU Strategy against proliferation of weapons of mass destruction” aan. Daaruit blijkt dat de proliferatie van massavernietigingswapens als een grote bedreiging beschouwd wordt. Hiertegen moet sterk worden opgetreden: “Meeting this challenge must be a central element in the EUs external action. The EU must act with resolve, using all instruments and policies at its disposal. Our objective is to prevent, deter, halt and, where possible, eliminate proliferation programmes of concern worldwide.”³⁴

Als instrumenten daarvoor worden ondermeer een strenger exportcontroleregime en een betere handhaving van het verdragensysteem genoemd. Daarnaast is het van belang ervoor te zorgen dat landen niet meer het idee hebben massavernietigingswapens nodig te hebben: “The best solution to the problem of proliferation of WMD is that countries should no longer feel they need them. If possible, political solutions should be found to the problems, which lead them to seek WMD. The more secure countries feel, the more likely they are to abandon programmes: disarmament measures can lead to a virtuous circle just as weapons programmes can lead to an arms race.”³⁵

Verder kunnen positieve en negatieve veiligheids garanties volgens de EU een belangrijke rol spelen in het tegengaan van proliferatie. Bij dit alles wordt een goede samenwerking met de Verenigde Staten en andere bondgenoten expliciet genoemd.

Missile defense - anti-raketschild

November 2003 ondertekende president Bush de defensiebegroting voor 2004, waarmee voor dat jaar bijna 9 miljard dollar beschikbaar gesteld wordt voor 'Missile Defense', in de aanvraag voor 2005 wordt dit bedrag nog verder verhoogd. De 'General Accounting Office' (vergelijkbaar met de Nederlandse Rekenkamer, zij het met een aanzienlijk bredere inhoudelijke taak) toonde zich in diverse rapporten uiterst sceptisch over 'Missile Defense' en met name over het ontoereikende testprogramma.

In weerwil hiervan kondigde President Bush aan dat het programma versneld in werking gaat treden en in oktober 2004 operationeel zou moeten zijn. Volgens Democratische senatoren is een goedwerkend systeem op die termijn een illusie.

Ter voorbereiding op het activeren van het 'Ground-Based missile defense system' in Alaska (eind 2004) werd afgelopen oktober de eerste 'Missile Defense' brigade ingesteld in Colorado.

Dit project is bedoeld om Noord-Amerika te beschermen, maar voor een effectieve verdediging is behalve een werkend schild (het is geenszins bewezen dat de technologie werkt) ook een systeem van elektronische waarschuwingsposten nodig.

Het Verenigd Koninkrijk tekende al in 2003 een Memorandum of Understanding voor samenwerking op missile defense-gebied met de Verenigde Staten en ook Canada heeft plannen in die richting³⁶, terwijl het in Australië nog in debat is, hoewel de regering al heeft verklaard dat ze mee wil doen.³⁷ In oktober 2003 toonde ook Bulgarije interesse in missile defense voor landsverdediging.

In oktober 2004 berichtte de Independent dat de Britse regering in het geheim tot een akkoord was gekomen met de Amerikaanse regering over het plaatsen van Amerikaanse raketten op de basis Fylingdales, in het kader van missile defense.³⁸

De NAVO heeft als organisatie een onderzoek opgezet naar de haalbaarheid van deelname aan missile defense. Daarvoor is een projectgroep opgericht.

Dit alles staat formeel los van de ontwikkeling van regionale Theatre Missile Defense (TMD) systemen, die de bedoelingen hebben korte- en middellangse afstands-raketten tegen te houden. Tot deze categorie behoren de Patriot PAC-3 en de Standard wapensystemen, die door een aantal bondgenoten van de Verenigde Staten zoals Nederland in gebruik worden genomen. Landen als Duitsland en Frankrijk ontwikkelen hun eigen systemen, soms op bilaterale basis. Japan kondigde de bouw van een raketschild, in samenwerking met de Verenigde Staten, aan.³⁹

Nederland nam samen met Duitsland en de Verenigde Staten deel aan de 'Extended Air Defense Task Force' van de NAVO, die ondersteuning heeft verleent aan de eerste gezamenlijke Theatre Missile Defense-oefening van de NAVO en Rusland, half maart in Colorado Springs (VS).⁴⁰

Ondertussen meldde Rusland nieuwe wapens ontwikkeld te hebben, waarop een raketverdedigingssysteem geen vat zou kunnen krijgen.⁴¹

De Nederlandse betrokkenheid bij diverse 'missile defense'-projecten wordt door het Ministerie van Defensie op een rijtje gezet in antwoord op Kamervragen met betrekking tot de Defensiebegroting:

“Defensie neemt binnen de Navo, de EU en diverse internationale projectgroepen deel aan Theatre (Ballistic) Missile Defence-gerelateerd onderzoek en ontwikkeling. De betrokkenheid is vooral gericht op het opbouwen van kennis en kunde op TBMD-gebied en het zeker stellen dat de Nederlandse capaciteiten interoperabel blijven met de ontwikkelingen binnen de Navo en de EU. De Koninklijke marine en de Koninklijke luchtmacht participeren in de Missile Defence Project Group (MDPG) in Navo-verband. Naast studies richt deze groep zich op de implementatie van het Navo-plan Active Layered Theatre Ballistic Missile Defense. Binnen de EU is Nederland voorzitter van de werkgroep TBMD in het kader van het European Capability Action Plan (ECAP). Verder vormt de Koninklijke luchtmacht samen met Duitsland en de VS de Extended Air Defence Task Force (EADTF), die gestationeerd is in Duitsland (Burbach). Daarnaast organiseert de Koninklijke luchtmacht ieder jaar de EAD/TMD-oefening Joint Project Optic Windmill (JPOW) waar de drie krijgsmacht-delen samen met internationale eenheden aan deelnemen. In het Maritieme Theater Ballistic Missile Defence (MTBMD)-Forum waarin de VS, Duitsland, Nederland, Italië, Spanje, Australië, Canada en het Verenigd Koninkrijk zijn vertegenwoordigd, worden gezamenlijk maritieme TMD/Extended Air Defence gerelateerde projecten uitgevoerd. Vanwege de gezamenlijke ontwikkeling van het LC-fregat van de 'Zeven Provinciën'-klasse en het Duitse F-124 fregat van de 'Sachsen'-klasse, heeft Nederland samen met Duitsland een haalbaarheidsstudie uitgevoerd naar de mogelijkheden voor MTBMD vanaf deze schepen. Defensie is voornemens dit samenwerkingsverband voort te zetten.”⁴²

Noten:

¹ NRDC Nuclear Notebook, U.S. nuclear weapons in Europe 1954-2004, Bulletin of Atomic Scientists, November 2004

² Brief van de Minister van Defensie aan de Tweede Kamer, 28000X – nr. 31, 21 juni 2002

³ TRb. 1997, 62; 25782, Handelingen 1998-1999, nr. 5, Eerste Kamer, 3 november 1998

⁴ Eerste Kamer, 26023, Handelingen 1998-1999, nr. 10, 1 december 1998

⁵ Brief van de Minister van Defensie aan de Tweede Kamer, 28000X – nr. 19, 9 november 2001

⁶ Stenogram Eerste Kamer, 3 februari 2004

⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, 29 200 X, nr. 46, 20 oktober 2003

⁸ idem

⁹ SHAPE News Summary and Analysis, 10 March 2004

¹⁰ http://69.36.186.201/article_nn.php?art_ofn=nd04norris

November/December 2004 pp. 76-77 (vol. 60, no. 6) © 2004 Bulletin of the Atomic Scientists

¹¹ NATO, Press release (2003)147, 1 December 2003

¹² NATO, Istanbul Summit Communiqué, Press release (2004)096, 28 June 2004

- ¹³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2003–2004, 29 200 X, nr. 46, 20 oktober 2003
- ¹⁴ Treaty Between the United States of America and the Russian Federation On Strategic Offensive Reductions, 24 May 2004
- ¹⁵ AFP, US not to reduce nuclear arsenal to Moscow Treaty levels, Washington, 25 March 2004
- ¹⁶ Zie bijvoorbeeld: Statement by Senator Dianne Feinstein, 29 April 2003
- ¹⁷ WASHINGTON NUCLEAR UPDATE: SPECIAL EDITION November 24, 2004 www.basicint.org
- ¹⁸ NRDC Nuclear Notebook, Russian nuclear forces 2003, Bulletin of Atomic Scientists, July 2003
- ¹⁹ Associated Press 17.11.04 Russia developing new nuclear missile
- ²⁰ NRDC Nuclear Notebook, Global nuclear stockpiles 1945-2002, Bulletin of Atomic Scientists, November 2002
- ²¹ Jean-Dominique Merchet, Les ‘fous’ ciblés par le nucléaire français, Libération, 27 oktober 2003
- ²² Novum, Frankrijk begint productie nieuwe kernraket, 9 november 2004
- ²³ CND, Trident: the US connection, zp, zj
- ²⁴ Zie: <http://www.basicint.org/nuclear/MDAlegal.htm> en BASIC's special report : <http://www.basicint.org/nuclear/MDAReport.pdf>
- ²⁵ NRDC Nuclear Notebook, Global nuclear stockpiles 1945-2002, Bulletin of Atomic Scientists, November 2002
- ²⁶ idem
- ²⁷ idem
- ²⁸ Algemeen Dagblad, Raketproef in Golf van Bengalen, 8 november 2004
- ²⁹ ANP, Zuid-Korea verhulde nucleaire activiteiten, 11 november 2004
- ³⁰ Martin Indyk, The Iraq war did not force Gadaffi's hand, Financial Times, 9 March 2004
- ³¹ William J. Broad, Arms-control group says U.S. inflated Libya's nuclear bid, New York Times, 25 March 2004
- ³² Minister van Buitenlandse Zaken en Minister van Economische Zaken, Beantwoording Kamervragen Wilders, 630, 20 januari 2004
- ³³ Tweede Kamer, Verslag houdende een lijst van vragen en antwoorden, 29800 V nr. 50, 26 oktober 2004
- ³⁴ European Council, EU Strategy against proliferation of weapons of mass destruction, Brussels, 12 December 2003
- ³⁵ idem
- ³⁶ Department of National Defence and the Canadian Forces, Letter from Minister Pratt to Secretary Rumsfeld; and Reply from Secretary Rumsfeld to Minister Pratt, zp, zj
- ³⁷ The Age, Australia faces a crucial choice on missile defense, 21 February 2004
- ³⁸ Frances Elliott and Severin Carrell, Star Wars deal places US missiles on UK soil, Independent on Sunday, 17 October 2004
- ³⁹ Justin McCurry, Japan to build missile shield, Guardian, 20 December 2003
- ⁴⁰ NATO, Press release (2004)031, 5 March 2004
- ⁴¹ BBC News, Russia boasts of new technology, 19 February 2004
- ⁴² Ministerie van Defensie, Antwoorden op vragen betreffende de defensiebegroting, D2004003889, 4 november 2004